NEPOZNATI AUTOR

LAZARILLO DE TORMES I NJEGOVE ŽIVOTNE ZGODE I NEZGODE

Sa španjolskoga preveo
i bilješkama popratio
KARLO BUDOR

disput
Zagreb, 2026.

PRVO POGLAVLJE[7]

Lázaro pripovijeda svoj život i čiji je sin

Prije svega, neka Vaše Gospodstvo znade da mene zovu Lázaro de Tormes, a sin sam oca koji se zove Tomé González i majke po imenu Antona Pérez, oboje rodom iz Tejaresa, sela pokraj Salamanke.[8] Rodio sam se baš na rijeci Tormes, pak sam s tog razloga i uzeo ovo prezime.[9] A to se zbilo ovako: moj otac – Bog neka mu duši prosti – imao je dužnost da se skrbi o žrvnju za mljevenje žita u nekoj vodenici što se nalazi na obali one rijeke gdje on bijaše mlinarom više od petnaest godina; i tako, jedne noći, moja majka – noseća sa mnom – zatekla se u toj vodenici, dobila je trudove ter me ondje i rodila. Stoga doista mogu reći da sam rođen na rijeci.

Dok još bijah dijete od kojih osam godina, oca mi okriviše da je nekako šeprtljavo pustio da se prospe nešto brašna iz vreća što su ih onamo donosili na mljevenje;[10] zbog toga je uhićen, te je priznao i nije porekao, pa je pretrpio sudski progon.[11] U Boga se ufam da uživa slavu nebesku, jer evanđelje takve naziva blaženicima.[12] U ono je doba bio pokrenut neki vojni pohod protiv Maura,[13] a u toj se vojsci zatekao i moj otac (koji se onomad nalazio u progonstvu zbog

već spomenute nezgode), i to na dužnosti goniča mula u nekog plemića koji je i sam onamo pošao. I tako je on, uza svoga gospodara, kao vjeran sluga svoj život skončao.[14]

Našavši se bez muža i zaštite, moja obudovjela majka odluči obresti se među dobrim ljudima ne bi li i sama postala jedna od njih,[15] te ode živjeti u grad; ondje je unajmila neki kućerak i započela kuhati hranu nekakvim studentima, a još je i prala rublje nekim konjušarima komendatora crkve Svete Magdalene,[16] pa je, dapače, zalazila i u konjušnice.

Ondje je upoznala tamnoputa čovjeka, jednog od onih što su tu timarili konje.[17] Taj bi ponekad svraćao k nama u kuću, a ujutro bi odlazio. Katkad bi i za dana došao na vrata s izlikom da kupuje jaja, te bi ulazio u kuću.[18] Kad je on počeo dolaziti, ja sam se isprva mrštio na njega i pribojavao sam ga se, videći njegovu boju i ružan izgled; ali kad sam uvidio da nam se s njegovim dolascima poboljšava jelo, s vremenom ga i zavoljeh, jer vazda je donosio kruha, komade mesa, a zimi drva kako bismo se grijali.

I tako, uz sjedjeljke i razgovore,[19] majka mi naposljetku pokloni vrlo zgodnog crnčića kojeg sam ja ljuljao i pokušavao ugrijati. Jednom, dok mi se očuh crnac bavio tim dečkićem, sjećam se kako mališan – videći da smo moja majka i ja bijeli, a on nije – ustrašen pobježe od njega do naše majke i, uprijevši prstićem prema njemu, kaza:

– Majko, bauk!

A on, smijući se, uzvrati:

– Kurvin sine![20]

Iako sam ja još bio tek dječačić, upamtio sam onu riječ svoga malog brace, te rekoh u sebi: "Koliko li na svijetu ima onih što bježe od drugih, i to zato što ne vide sami sebe!"

Naša zla kob htjede da o nezakonitoj vezi Zaidovoj (tako se on, naime, zvao) nešto načuje i nadstojnik, pa – nakon provedene istrage – nađoše da je krao polovicu zobi koju su mu davali za konje, kao i mekinje, ogrjevno drvo, češagije i pregače, a konjske gunjeve i pokrovce tobože je izgubio;

štoviše, kad nije imao što drugo, konjima bi potkove skidao, te bi sa svim tim potpomagao moju majku kako bi othranili moga bracu. Nemojmo se čuditi svećeniku ni redovniku, jer prvi potkrada siromahe, a drugi uzima iz samostana za svoje bogobojazne dušice i da pomogne sebi sličnima,[21] dok bijednoga roba tek ljubav na to potiče.

I dokazali su mu sve što kažem, pa čak još i više od toga; naime, i mene su ispitivali i prijetili mi, a ja – dijete kao dijete – odgovarao sam i, sav ustrašen, otkrio sam sve što sam znao, čak i o onim potkovama koje, po majčinu nalogu, bijah prodao nekom kovaču.

Moga bijednog očuha izbičevali su do krvi i premazali vrelom svinjskom mašću,[22] a majci mi – pošto joj odbrojiše uobičajenih stotinu udaraca bičem – dosudiše još i kaznu da ne smije kročiti u kuću gorespomenutog komendatora ni u svoju primati nesretnog Zaida.

Kako ne bi iz jednoga zla zapala u još gore,[23] jadnica se dobrano namučila i nekako je podnijela i tu presudu. A da bi izbjegla opasnost i sebe sklonila od zlih jezika, otišla je služiti u onih koji su u to doba držali gostionicu zvanu Solana;[24] i ondje, trpeći tisuću neugodnosti, uspjela je othraniti moga bracu sve dok nije prohodao, a mene dok nisam postao pristao momčić koji je gostima išao po vino i svijeće i po sve ostalo što bi mi oni naredili.

U to vrijeme u gostionicu je naišao predahnuti neki slijepac i, kako mu se učinilo da bih mu ja bio prikladan vodič, od moje je majke zatražio neka me dadne njemu, te me ona njemu povjeri, govoreći mu kako sam ja sin valjana čovjeka koji je, uzdižući slavu vjere, poginuo u bitci na Djerbi, te da se ona uzda u Boga da ni ja neću postati gori čovjek od svoga oca; i još ga zamoli neka sa mnom dobro postupa i neka pripazi na me jer sam ostao siroče. On uzvrati da će tako postupiti i da me prima u službu, ne za slugu, već kao vlastitog sina. I tako ja započeh služiti u njega i voditi toga svojega novog, a ipak i starog gospodara.[25]

Pošto smo se nekoliko dana zadržali u Salamanki, mome se gospodaru učini da mu zarada nije baš zadovoljavajuća, pa je odlučio otići odande; kad nam već bijaše poći, otišao sam još vidjeti svoju majku i, dok smo oboje plakali, ona mi dade svoj blagoslov i kaza:

– Sinko, znam da te više neću vidjeti. Nastoj da budeš dobar i neka te Bog vodi. Ja sam te othranila i predala te dobrome gospodaru; a sada se ti sam snalazi kako znaš i umiješ.

I tako odoh ja do svoga gospodara koji me čekaše.

Iziđosmo iz Salamanke i kad dođosmo do mosta, gdje se na njegovu početku nalazi nekakva kamena životinja koja oblikom podsjeća na bika,[26] slijepac mi naredi neka priđem toj životinji; a kad ondje stadoh, on mi kaza:

– Lázaro, prisloni uho uz ovoga bika pa ćeš u njemu začuti jaku buku.

Povjerovavši da je tako, ja prostodušno pristupih. A kad je on osjetio da mi je glava tik uz kamen, snažno je zamahnuo rukom i tako me odalamio da glavom tresnuh u onoga vražjeg bika, ter mi je više od tri dana potrajao bol od udarca o bikov rog. Onda mi on reče:

– Glupane, nauči da slijepčev sluga mora znati barem mrvicu više i od samog đavla.

Tu svoju šalu još je popratio i podužim smijanjem.

Učinilo mi se kao da sam se tog trenutka probudio iz naivnog prostodušja u kojem sam, kao dijete, bio uspavan. U sebi rekoh: "Ovaj ovdje istinu govori, te mi valja širom otvoriti oči i biti na oprezu, jer ostao sam posve sâm, pa moram promisliti kako da sebi pomognem."

Krenusmo na putovanje, i u vrlo malo dana on me poučio svakojakim jezičnim doskočicama.[27] A kako je uvidio da brzo shvaćam, bijaše mu vrlo drago, pa reče:

– Zlata ni srebra ja ti ne mogu dati, ali dat ću ti mnoge upute kako ćeš živjeti.[28]

A tako je i bilo jer, nakon Boga, on mi je život dao te me je, onako slijep, prosvijetlio i izvještio za životnu trku.[29]

Vašem Gospodstvu ja dokono pripovijedam te djetinjarije, i to kako bih pokazao kakva je vrlina akoli se ljudi umiju uzdignuti kad su nisko, a kakva je mana kad se prepuste padanju dok su na visokom.[30]

Kad se već prisjećam svojeg dobričine slijepca i pripovijedam o njemu, neka Vaše Gospodstvo znade da, otkako je Bog stvorio svijet, nikoga nije učinio lukavijim ni prepredenijim od njega. Bijaše on pravi majstor u svome zanatu. Stotinu i još svu silu molitava znao je on naizust; glas mu bijaše dubok, smiren i veoma zvonak te bi od njega odjekivala čitava crkva u kojoj bi se molio; lice mu bijaše ponizno i pobožno, a držanje vrlo smjerno dok bi se molio, i nije gestikulirao niti je krivio usta ili prevrtao očima, kao što obično čine drugi, njemu slični.

Osim toga imao je još tisuću sredstava i načina da iskamči novac. Govorio je da zna molitve za mnoge i razne svrhe: za žene nerotkinje, za rodilje, za nesretno udane kako bi ih njihovi supruzi zavoljeli. Trudnicama je proricao jesu li noseće sa sinom ili kćeri. Što se pak medicine tiče, govorio je da Galen[31] nije znao ni polovicu onoga što on znade o zubobolji, nesvjesticama i ženskim boljkama, kao i o upalama maternice. Ukratko, nitko mu nije mogao spomenuti kako pati od bilo čega, a da mu moj slijepac ne bi smjesta kazao:

– Učinite ovo, učinit ćete ono drugo, skuhajte ovu travu, uzmite taj korijen...

Zato su ga opsjedali toliki ljudi, osobito žene, jer one bi povjerovale što god bi im on govorio. Od njih je velike koristi izvlačio lukavštinama što sam ih spomenuo, te bi u jednome mjesecu on sam zaradio više negoli stotina drugih slijepaca u čitavoj jednoj godini.

Ali želim da Vaše Gospodstvo znade i to da, uza sve što je on stjecao i imao, nikada ne vidjeh tako škrta i tako sitničava čovjeka; bio je takav da je mene morio glađu dajući mi tek polovicu onoga što je neophodno za život.[32] Istinu govorim: da svojom spretnošću i vještinom nisam umio se-

bi pomoći, mnogo bih puta već skončao od gladi; ali unatoč njegovu znanju i oprezu ja sam mu doskočio tako da bih se vazda, ili ponajčešće, dočepao onoga što je najveće i najbolje. Zato bih mu smišljao đavolske podvale, od kojih ću neke ispripovjediti, premda nisu baš sve ispale meni u prilog.

On je kruh i sve ostale stvari nosio u platnenoj torbi koja se odozgor zatvarala željeznom alkom, lokotom i ključem; a kad bi sve to utrpavao i izvlačio, bio je jako sumnjičav i sve je pomno prebrojavao, te mu nitko na ovome svijetu ne bi otuđiti mogao niti jedan jedini mrvičak bilo čega. A ja bih pak uzimao i onu bijedu koju bi mi on davao, pa bi ta nestala u manje od dva zalogaja. Pošto bi on zaključao lokot i kad bi mu budnost popustila, jer je mislio da se ja bavim drugim stvarima, na malenom šavu – što sam ga mnogo puta na jednoj strani torbe rašivao i ponovo zašivao – ja bih iz te siromaške torbe izvlačio ne samo malko kruha nego čak i dobre komade, prženu slaninu i kobasice. I tako bih ja tražio prikladno vrijeme, ne toliko da steknem nekakvu prednost, već tek da namirim i nadoknadim onaj vražji dug što mi ga je opaki slijepac još uvijek dugovao.[33]

Sve što bih uspio iskamčiti i ukrasti pretvarao sam u sitnije kovanice te, kad bi od slijepca zatražili da se pomoli za njih i dali mu kovanicu, koju on nije mogao vidjeti, darovatelj se ne bi još uspio ni pravo oprostiti od novčića, kadli bih ga ja već ubacio u svoja usta, a onaj što sam ga unaprijed pripremio dospio bi u slijepčev ispruženi dlan, pa mu je tako mojom zamjenom vrijednost kovanice upola smanjena.[34] Opaki mi se slijepac požalio, jer opipom je odmah osjetio i spoznao da to nije ona veća kovanica, te je rekao:

– Ta koji je to vrag jer, otkako si ti sa mnom, ne daju mi drugo doli ove sitnije novčiće, dok su mi prije davali one krupnije, a katkad čak i srebrnjake?! Mora da je ova nesreća potekla od tebe.

Također bi skraćivao molitvu i još ne bi dovršio ni polovicu molitve, a – čim bude na odlasku onaj koji je od njega

naručio da mu je izmoli – već bi mi naredio neka ga ja potegnem za krajičak kapuljače. Ja sam tako i radio. On bi odmah zagalamio govoreći:

– Zapovijedate li da vam izmolim takvu i takvu molitvu? – što no obično kazuju slijepci.

Kad bismo jeli, imao je naviku da pokraj sebe stavi vrčić vina, a ja bih ga vrlo hitro dohvatio i pritisnuo mu nekoliko nečujnih poljubaca pa ga vratio na njegovo mjesto. Ali to mi je kratko potrajalo jer on je po gutljajima opazio manjak i, kako bi svoje vino spremio na sigurno, poslije nikada više nije ostavljao vrč bez nadzora, nego ga je držao za ručku. Premda ne bijaše takva magneta koji privlači onako kao što sam ja – pomoću dugačke ražene slamke, koju sam u tu svrhu već pripremio i utaknuo u grlić vrča – usisavao vino sve dok se vrč ne bi ispraznio. No kako je prokletnik bio jako lukav, mislim da me je čuo, te je otada pa nadalje unio promjenu i svoj bi vrč stavljao između nogu i prekrivao ga rukom, pa je tako pio u sigurnosti.

Kako je meni vino omililo, umirao sam od žudnje za njim; kad sam vidio da mi od one smicalice sa slamkom nema vajde ni koristi, dosjetih se na dnu vrča napraviti sićušnu rupicu, poput kakvog izvorčića, te je začepih tananom pogačicom od voska; a za vrijeme jela, praveći se da mi je tobože hladno, uvukao bih se kukavnom slijepcu između nogu da se ugrijem uz slabašnu vatricu pored koje smo sjedili. I tako, na toplini vatre, vosak bi se brzo otopio, jer ga bijaše veoma malo, pa se onaj vinski izvorčić poče cijediti meni ravno u usta, koja sam ja tako namjestio da se niti jedna jedina vražja kapljica ne bi izgubila. Kad bi jadničak nakanio piti, ne bi ništa nalazio. Snebivao se, proklinjao, dovraga slao i vrč i vino, a nije ni znao što bi to moglo biti.

– Nećeš, striče, valjda reći da ti ja to ispijam – kazivah mu – ta ne ispuštaš vrč iz ruku.

Toliko je izvrtio i ispipao vrč, te je otkrio onaj izvorčić i shvatio moju psinu; ali se pravio kao da je nije prozreo.

Odmah sutradan, dok sam ja kao i obično lijepo potezao iz svoga vrča, i ne sluteći nevolju koju mi on sprema, sjedoh kao i obično; dok sam usrkavao one slatke gutljaje, lica okrenuta prema nebu, napola zaklopljenih očiju kako bih bolje uživao u slasnoj tekućini, očajni slijepac osjeti da mu je to prava prilika da mi se osveti, ter svom svojom silinom i objema rukama podiže onaj slatki i ujedno gorki vrč pa ga tresnu meni po ustima, i to – kao što rekoh – svom svojom snagom. I tako se jadnome Lázaru – koji ništa od svega toga nije očekivao, nego je, naprotiv, kao i inače, bezbrižno uživao – doista pričinilo da se na njega sručilo čitavo nebo sa svime što na njemu postoji.

Tako me silno odalamio da sam se obeznanio i onesvijestio, a onaj udarac vrčem bio je tako snažan da su mi se njegove krhotine pozabijale po čitavu licu, izrezavši ga na mnogo mjesta, te mi je još i razbio zube, bez kojih ostadoh sve do dana današnjega.

Od toga sam časka zamrzio zlog slijepca i, premda me on volio, tetošio i liječio me, dobro sam vidio da ga je razveselila ona okrutna kazna. Vinom mi je isprao ozljede koje mi bijaše nanio krhotinama vrča te je, smiješeći se, govorio:

– Što ti se čini, Lázaro? Ono od čega si se razbolio sada te liječi i daje ti zdravlje... – uz još druge neke pošalice koje ne bijahu baš po mome ukusu.[35]

Kad sam se napola oporavio od onog gadnog udarca i od modrica, smatrajući da bi me se okrutni slijepac s još nekoliko onakvih udaraca mogao zauvijek riješiti, poželjeh da se ja njega riješim; ali nisam to baš tako brzopleto učinio, jer taj sam svoj naum kanio provesti u djelo tek kad budem sasvim siguran i kad mi to bude od kakve koristi. Iako sam želio smiriti svoje srce i oprostiti mu onaj udarac vrčem, to nije dopuštalo zlostavljanje kojemu me je zli slijepac odonda izvrgavao, jer me bez ikakva uzroka i razloga kinjio udarajući me po glavi i čupajući mi kosu.

A kad bi ga tkogod upitao zašto tako loše sa mnom postupa, odmah bi ispripovijedao onu priču o vrču govoreći:

– Zar mislite da je ovo moje momče kakvo nevinašce? Onda čujte bi li i sam đavao naumio izvesti ovakvo nedjelo.

Oni što ga slušahu krstili bi se i kazivali:

– Gle, pa tko bi pomislio da je tako malen dječarac, a već tako pokvaren!

A mnogi su se smijali onoj lukavštini, te bi mu govorili:

– Kažnjavajte ga, samo vi njega kažnjavajte, pa će vam Bog za to platiti!

A on, ohrabren time, nikada ništa drugo nije ni činio.[36]

I zato sam ga ja vazda vodio po najgorim putovima, i to namjerno, eda mu naudim i zadam bol; akoli bijaše kamenja, nagnao bih ga po njemu; ako bi se našlo blata, tjerao sam ga po najdubljem. Naime, ako ni ja nisam išao po najsušem tlu, radovao sam se što sebi kopam samo jedno oko kako bih mogao iskopati oba oka onome koji ionako već nema niti jedno.[37] Zato me gornjim krajem sljepačkog štapa vazda mlatio po zatiljku, koji mi svagda bijaše pun čvoruga i bez kose, jer on mi ju je svojim rukama iščupao. Iako sam se zaklinjao da ono nisam uradio iz zlobe, već zato što nisam našao boljega puta, to mi nije nimalo pomoglo, niti mi je on povjerovao; toliko taj nitkov bijaše silno uviđavan i suosjećajan.

A kako bi Vaše Gospodstvo vidjelo dokle je išla dovitljivost toga lukavoga slijepca, ispričat ću jedan od mnogih slučajeva koji mi se s njime bijahu dogodili; u njemu, čini mi se, on je lijepo pokazao svoju veliku lukavost. Kad smo otišli iz Salamanke, namjera mu bijaše da dođe u kraj oko Toleda, jer govorio je da su ondje ljudi bogatiji, premda nisu bogzna kako darežljivi. Oslanjao se na ovu poslovicu: "Više daje tvrdica negoli goljo."[38] I tim putem krenusmo kroz najbolja mjesta. Gdje god bi naišao na dobar doček i na dobru zaradu, ondje bismo se zadržali neko vrijeme; gdje ne bijaše

tako, već trećeg dana krenuli bismo dalje u nadi da ćemo o Ivandanu biti bolje sreće.[39]

Kad stigosmo u neko mjesto koje zovu Almorox,[40] i to u doba berbe grožđa, dogodilo se da nam je kao milostinju neki berač dao jedan grozd. A kako se veliki koševi putem obično oštete, kao i zato što je u ono doba grožđe prezrelo, mome su se slijepcu s grozda u ruci rasipale bobice. Ako bi ga htio ubaciti u onu svoju torbu, sve bi se pretvorilo u mošt i u ono što od njega nastaje. Odlučio je prirediti gozbu, zato što grozd nije mogao ponijeti, ali i kako bi mene malko odobrovoljio, jer toga me je dana jako izudarao koljenom i batinanjem. Sjedosmo uz neku ogradu te on reče:

– Sada hoću biti velikodušan prema tebi, pa da zajedno pojedemo ovaj grozd te da od njega ti dobiješ isto toliki dio kao i ja. Podijelit ćemo ga na sljedeći način: ti ćeš gricnuti jedanput i ja jedanput, pod uvjetom da mi obećaš da ćeš svaki put uzeti ne više od jedne bobice. Ja ću činiti to isto sve dok ga ne pojedemo, pa na taj način neće biti prijevare.

Nakon takva dogovora započesmo jesti; ali odmah, već u drugom navratu, nitkov se predomislio i poče uzimati dvije po dvije bobice, jer je smatrao kako valjda i ja činim to isto. Kad sam vidio da on krši naš sporazum, nisam se zadovoljio time da mu uzvratim jednakom mjerom, nego ga čak i pretekoh; počeh jesti dvije po dvije, pa tri po tri bobice, te koliko god sam uzmogao. Kad smo dokrajčili grozd, on – s ogoljenom čehuljicom od grozda u ruci – malko zasta i, odmahujući glavom, reče:

– Lázaro, ti si me varao. Bogom ću se zakleti da si ti bobice grožđa jeo tri po tri.

– Nisam – rekoh ja – ali zašto ti sumnjaš na tako što?

Prepredeni slijepac odgovori:

– Znaš li po čemu znam da si jeo tri po tri? Pa zato što sam ja jeo dvije po dvije bobice, a ti si šutio.

Ja na to nisam ništa odgovorio.[41]